

մը պէս շարունակ մտածութիւն մ'ունի և զրադեալ է: Բայց ամենէն աւելի՝ խելքը միտքը իւր թղթակնքաց հաւաքածուն է: այս է իւր գանձը և միշտ անոր վրայ կը խօսի, իբր թէ անկից մեծ շահ մը պիտի ունենայ: Ընկերակիցքն զինքը կծու, վաշխառու կը կոչեն: Եսչեմ գիտեր: Սինքը կը սիրեմ, ինձ շատ բաներ կը սորուեցնէ, ինձ մարդ մը կ'երևի: Գոռէթթի: փայտածախի սրգին, կ'ըսէ թէ իւր թղթակնիքն շիտար բնաւ՝ և ոչ իսկ մօրը կեանքն ազատելու համար: Հայրս այս բանին չհաւաւ տար: — Զայն դատելու համար դեռ կը սպասէ: — Ըսաւ ինձի: — Ինքը այս ստատիկ յարուսն ունի, սակայն սիրտ ունի:

Պարծենկոտութիւնն

5, Երկուշաբթի

Երէկ Վօթինի է իւր հօր հետ Բիվօլի ճանապարհն շրջագայելու գացի: Տօռա Կառապի փողոցէն անցնելով Սգառաին տեսանք, այն որ խռովարարաց կ'աքացէ, գրածախի մը գրատան առջև անշարժ կանգուն կեցած, աչքերն աշխարհացոյց տախա ապի մը վրայ սեւեռած. և մ'գիտէ թէ որչափ ատենն է՝ վեր հոն կը գտնուէր, վասն զի ինքը ճամբու վրայ ալ ուսման կը պարապի: — այն շինականն հազիւ զմեզ ողջուինց: Վօթինի մաքուր հագուած էր, մանաւանդ թէ լափազանց ալ մառաքելի կաշիէ կարծիր բանուած կոշիք, ասպնէգործ զգեստ մը և մետաքսեայ կոճակներ: կըրու մորթէ սպիտակ գլխարկ մը և ժամացոյց: Եւ կը սնապարծէր: Սակայն իւր ունայնատիրու թիւնն այս անգամ իրեն ծանրի պիտի նստէր: Ճանապարհի վրայ բաւական ընթալ նալէ յետոյ, իւր հայրն մեղմէ շատ ետ ձգելով, վասն զի գանդաղ կը քաշէր, քարէ նստարանի մ'առջև կանգ առինք, պարկեշտօրէն զգեցած աղու մը մօտ, որ յոգնած կը կարծուէր, և գլխակոր կը խորհէր: Մարդ մը որ անշուշտ իւր հայրն էր, ծառոց տակ օրագիր ընթեռնելով կ'երթեկէր: Նստանք: Վօթինի աղուն և իմ մէջտեղս նստաւ: Եւ յիշէց իսկոյն իւր մաքուր զգեցած ըլլալն, և ուղից որ մերձակայն իւր վրայ զարմանայ և նախանձի:

Ոսից մին վերցուց և ըսաւ ինձի: — Տեսած ես իմ պաշտօնակաշի կօշիկներս: — Զայն ըսաւ որպէս զի միւսն նայի: Սակայն անիկայ բանի տեղ չի գրաւ:

Այն ատեն ոտքը վար առաւ, և ինձ մետաքսեայ կոճակքն ցցուց և ըսաւ, աչքին տակէն տղուն նայելով, թէ այն մետաքսեայ կոճակներն իրեն ախորժելի չէին, և թէ անոնց տեղ արծաթեայ կոճակներ դնել պիտի տայ: Սակայն աղան և ոչ իսկ կոճակաց նայեցաւ:

Այն ատեն սկսաւ Վօթինի ցուցամատի ծայրին իւր սպիտակ կըրու մորթէ ամբ, նագեղեցիկ գլխարկն դարձնել: Սակայն տղան, կարծես թէ մանաւոր կ'ընէր, ար. ժանի չհամարեց և ոչ իսկ գլխարկին նայելու:

Վօթինի որ զայրանալ կը սկսէր, ժամացոյցն դուրս քաշեց, բացաւ, ինձի անիւքն ցցուց: Սակայն նա դուրսն չդարձուց: — Ոսկեզօծած արծաթ է, — հարցունց իւրեն: — Ոչ, պատասխանեց, — յոսկւոյ է: — Սակայն բոլորովին յոսկւոյ պիտի չըլլայ: — Ըսի, — մէջն արծաթ ալ պիտի ըլլայ: — Այլ ոչ, — կրկնեց, — և որպէս զի զաղան նայելու բռնադատէ, ժամացոյցն երեսին մօտեցուց և ըսաւ. — Դու ըսէ, նայէ, ստոյգ չէ որ բոլորովին յոսկւոյ է:

Տգան կտրուկ պատասխանեց, — Զեմ գիտեր:

— Ո՛հ, մ՛հ — ազազակեց Վօթինի, լի ցամամբ, — ինչպիսի՜ հպարտութիւն:

Մինչդեռ զայն կ'ըսէր, ազուն հայրը վրայ հասաւ՝ որ լսեց. վայրկեան մը աչքերն սեւեռած Վժռինի նայեցաւ, յետոյ բուռն կերպով ըսաւ որգւշին. — Լռէ. — և Վժռինի ակամքին խոնարհելով ըսաւ. — Կոյր է:

Վժռին սարսելով մը յոտո կանգնեցաւ, և ազուն երեսը նայեցաւ. Ապակեայ բիրբ ունէր, առանց կենդանութեան, առանց հայեցողածոյ:

Վժռինի պզտիկ ինկաւ, անբարբառ, աչքերն յերկիր խոնարհած մնաց: Յետոյ թոթովեց. — Կը ցաւիմ... չէի գիտեր:

Սակայն կոյրը որ ամենայն ինչ հասկցեր էր, ազնիւ և մազձոռ ժպիտով մը ըսաւ. — Ո՛հ, բան մը չէ:

Յիրաւի սնապարծ է, սակայն գէշ սիրտ մը չունի Վժռինի: Երջանացութեան միջոց ալ բնաւ չի ծիծաղեցաւ:

Առաջին ձիւնաբերն

10, Դեպք

Բարեա՛ւ. ձիւնաբեր չըջանալով ինչու, Ահա գեղեցիկ բարեկամ մանկանց, Ահա ձիւնն առաջին: Երէկ իրիկուննէ սկսեալ յառաջիկ ծաղկանց նման խիտ և խոշոր տարափք կը ձիւնեն: Զուարճալի բան մ'էր տեսնելն այս առաւօտ գպրոցէն, անոր պատուհանաց վրայ գալը և դրանդակալաց վրայ շեղակուտին. վարժապետն իսկ կը նայէր և ձեռքերն կը շփէր, և ամենքը դո՛հ էին մտածելով թէ գնդակներ պիտի չի. նեն, և յետոյ սառը պիտի սկսի, և տան կրակին: Միայն Սդառտին կար որ ուշէր գնէր, բոլորովին ուսմանց մէջ ընկղմած, և ձեռքերն ուժով ճակտին վրայ գրած: Ի՛նչ գեղեցիկ բան, ինչպիսի ցնծութիւն եղաւ ելից միջոց: Ամենքն ճամբուն մէջ վազ վազէն սկսան աղաղակելով և բազուկներն բանալով, և բռածք ձիւնն առնելով, և անոնց մէջ քալելով իրր շփնէր ընդ մէջ: Մնողք որ դուրսը կը սպասէին՝ սպիտակ հովա. նոցք ունէին. քաղաքական պահապան զինուորին սաղաւարտն սպիտակ էր, բոլոր մեր պայուսակներն քիչ վայրկենի մէջ սպիտակացան: Յուրախութենէ ամենքն ալ իրենք իրենցմէ դուրս ելած կը կարծուէին, մինչև Բռեքասի, երկամագործի որգին, այն տօգոյնն որ բնաւ չծիծաղիր. և Ռուսէթի, այն որ մանկին հանրակառքէ աղատեց, խեղճ աղան, որ իւր նեցուկներովն կը ցատկաւ: Կալաբրացին, որ բնաւ ձեան չէր դպած, անկից գնդակ մը շփնէց և իրր գեղձ մը սկսաւ զայն ուտել: Քոստսի, բանջարի. զէն ծախող կնկան որգին, անով պայուսակն լեցուց, և փոքրիկ որմնագործի զմեզ խըն տալէ ճաթեցուց, երբ հայրս զինքը վաղուան համար մեր տունը հրակրից. բերանը լի էր ձիւնով, և չհամարձակելով ոչ թքնել և ոչ կլլել, մեղի նայելով լուիկ կեցեր էր և չէր պատասխաներ: Վարժուհիք ևս ծիծաղելով ճեպով դպրոցէն կ'ելլային. նաև իմ բարձրագոյն առաջին գառու վարժուհիս, խեղճը, ձեան հակառակ կ'ընթանար, իւր կանաչ քօրովն երեսը պաշտպանելով, և կը հազար. և մինչդեռ մերձաւոր դպրոցի հարիւրաւոր աղջկունքն ճչալով և վազվազելով այն սպիտակագոյն գորգին վրայէն կ'անց. նէին, վարժապետք և պաշտօնեայք և պահապան զինուորն կ'աղաղակէին. — Տուներն ի՞նչ: Տուներն ի՞նչ. — ձեան տարափքն կլլելով, և պերեւշանին և մօրուքնին սպիտակացնելով: Սակայն իրենք ևս կը ծիծաղէին դպրոցականաց այն եռանդան վրայ՝ որով զձմեռն կը տօնախմբէին:

— Դոք զձմեռն կ'ը տօնախմբէր... սակայն տղաք կան որք ոչ զգեստ ունին, ոչ կոշիկ, ոչ կրակ, Հազարաւորք կան որք երկար ամառորդութեամբ ցիւղորեից մէջ

կիչնեն, ՚ի դատնաշունչ ցրտոյ արիւնիւտայ ձեռքերնուն մէջ փայտի կտոր մը բե-
րելով՝ որպէս զի զգոսատուն տարցունեն. Գրեթէ հարիւրաւոր դպրոցներ կան
ձեռք մէջ բաղդած, մերկիւք և մուրք հանգոյն քարանձասաց, ուր տղայք ծոխիւ
կը խնդրոյին, կամ ՚ի ցրտոյ ակտանին կը թաքսիսեն, դիտելով երկիւղեղ ձեռն
ունկիրլանայի կերպով իշնոյ տարափքն, որք անբնդիւտ իրենց հեռաւոր հիշողութեան
վրայ կը շնորհակտութիւն սպասեցանայք ՚ի հիշտոց: Դուք զձմեռն կը տօնախմբէք,
մանկունք: Մտածեցէք հազարաւոր անձիւքն, որոց ըշտաւորիւն և մահ կը թերե
ձմեռը:

ՀԱՅՐ ՔՈ

Փոքրիկ որմնադիրն

11. Կիւրակէ

« Փոքրիկ որմնագիրն » եկաւ այսօր որսորդի հագուստով, բոլորովին հօրը Թողած
զգեստներն հագած. որք կրով գեռ սպիտակացեալք էին: Հայրս ինձ
մէ ալ աւելի զինքը տեսնել կ'ուզէր: Որքան ուրախացուց զմեզ: Հազիւ թէ ներս
մտաւ՝ ձիւնէն բոլորովին թացցած հնոտի գլխարկն հանեց և գրպանի մը մէջ խոթեց.
յետոյ յոգնած գործաւորի պէս գէպ յառաւ եկաւ, իւր սոյն անհոգ քաշուածքովն,
խնձորի նման կլոր երեսն ասդին անդին դարձունելով, և գունտ քթովն. և երբ ճաշ
կերոյթի սրտհն հասաւ, կ'ահ կարասին դիտելով, և աչքերն Ռիկուլէթի պատկերի մը
վրայ սեւեռելով, որ կուգ միմոս մը կը ներկայացնէր, « Նապաստակի ձեն » ըրաւ:
Անհար է ծիծաղը բռնել՝ տեսնելով որ նապաստակի ձե կ'ընէր: Սկսանք գաւա-
զանիկներով խաղալ. ինքն յետին աստիճանի յարմարութիւն մ'ունի աշտարակներ
և կամուրջներ շինելու, որք կարծես հրաշքով կը կենան. և բոլորովին ծանրու-
թեամբ կ'աշխատի՝ մարդու պէս համբիւրելով: Աշտարակաց մին և միւսը շինելու մի-
ջոց, ինծի հետ իւր ընտանեաց վրայ խօսեցաւ. ձեզունի մը մէջ կը բնակին. հայրը
գիշերային գարօցները կ'երթայ կարգաւ սորուելու համար. մայրը պիէլացի է, Եւ-
կը տեսնուի թէ ապահովապէս կը սիրեն զինքը, վասն զի թէ և աղքատ տղու մը պէս
հագուած է, սակայն ՚ի ցրտոյ աղէկ պաշտպանուած է, աղէկ կարկատեալ զգես-
տիւք, և իւր մօրը ձեռքը աղէկ հանգուցուած վզնոցով: Ըսաւ ինծի, հայրս խոշոր մէկն
է, հսկայ մը, որ գոնեք զո՞ւար կ'անցնի. սակայն աղին է, և զորդին միշտ « նա-
պաստակի երես » կը կոչէ. որդին ընդ հակառակն փոքր է: Ժամը չորսին բազմոցի վրայ
նստած հացով և չամիչով նախաճաշ ըրինք. և երբ լմնացունք, չեմ գիտեր ինչ պատ-
ճառաւ, հայրս չուզեց որ թիկնայեցը մաքրեմ, որոյ վրայ փոքրիկ որմնագիրն իւր ներք-
նակաւ սպիտակ բիծեր Թողէր էր. ձեռքս արգիլեց, և յետոյ ինքը ծածուկ մաքրեց:
Խաղալու միջոց փոքրիկ որմնագիրը որսորդութեան հագուստէն կոշակ մը կորոյս,
զոր մայրս կարեր. իսկ ինքը շառագունեցաւ, և բոլորովին ՚ի զարմացման և ՚ի չօթ-
թութեան՝ իւր շունչը բռնելով կեցած կը գիտէր: Յետոյ իրեն ծաղկանկարաց տետ-
րակներ տուի որ գիտէ, և ինքն առանց իմանալու նոյն կերպարանաց արուեստա-
կութիւնն անսնկ աղէկ կը նմանեցնէր՝ որ հայրս իսկ կը ծիծաղէր: Տունէն այնքան
գոհութեամբ մեկնեցաւ, որ ազոտոտ գգակն գլուխը գնել իսկ մոռցաւ. և սանդոց
սրահն հասնելով, ցուցնելու համար իւր երախտագիտութիւնն՝ անգամ մ'ալ ինձ
նապաստակի ձեն ըրաւ. իւր անունն Անտոն Ռապուլքօ է, սեթ ապրուան և ութ
ամսական:

— Գիտե՞ս, որդեակ, ինչո՞ն յուզեցի որ զբազմոցն մտքերնս: Վասն զի ընկե-
րորդ հոս գտնուած աստե՛ն զայն մտքերից, գրիւք կերպով մը գիւրն յանդիմանել
կ'ըլլար քե աղտոտներ ե: Էս այս աղեկ քան մը յէր: Եսին որ մասնատոր յէր ըրած,
և երկրորդ որ հօրը զգեստիւքն ըրեր էր, որք աշխատած միջոցը կրով աղտոտներ
են. և այն որ աշխատելու միջոց կ'ըլլայ աղտեղարարան չէ: փոշի է, կիր է, չնարակ
է, ինչ որ կ'ուզես է, սակայն աղտեղարարան չէ: Աշխատողները չաղտեղներ: Աշ-
խատողներն դարձող գործատուի մը բնա՞մ մի բանը. — Աղտոտ է: — Պէտք որ բ-
անս. — Զգեստացը վրայ խոր աշխատողներն եղանակներն, հետքն ունի: Այս քանն
միտքդ պահէ: Էս սիրե՛ գիտքիկ որմենադիրն, նախ որ ընկերակիցդ է, երկրորդ որ
գործատուի մը որդի է:

ՀԱՅՐ ՔՈ

Ձեան գնդակ մը

16, Ուրբաթ

Եւ միշտ կը ձիւնէ, կը ձիւնէ, Այս առաւօտ գարոցէն ելլալու միջոց, ձիւնով՝ ձա-
խորդ գէպք մը հանդիպեցաւ: Գունդ մը տղայոց հագին թէ Լիւթացարանի սկզբնա-
ւորութիւնը հասան, սկսան այն ջրոտ ձիւնով քնդակներ Նետել, որք քարի պէս պինտ
և ծանր կ'ըլլան: Ճեմեւեաց վրայէն բազմութիւն կ'անցնէր: Պարոն մը աղաղակեց. —
Թողէք սրկիւլք. — և մի և նոյն վայրկէսին ճամբուն միւս կողմէն սուր աղաղակ մը
լսուեցաւ, և տեսնուեցաւ ծեւր մը որ գլխարկն կորուսեր էր և կը տատանէր՝ ձեռք
երեսը ծածկելով, և քովը տղայ մը որ կ'աղաղակէր. — Օգնութիւն, օգնութիւն:
— Իսկոյն բազմութիւնը տմէն կողմանէ վազեց: Գնդակաւ մը մէկ աչքը հարուա-
ծուեր էր: Տղայոց բազմութիւնն նետի պէս փախչելով՝ ցրուեցան: Եւ գրավաճառի
խանութիւն առջև կեցեր էի, ուր հայրս մտեր էր, և տեսայ քանի մ'ընկերակցացս
վազելով հասնին, որք եկան և քովս գտնուողաց հետ խառնուեցան, և ապակեայ
գարաքնն գիտել կեղծեցին. հոն էր Կառն՝ գրպանին մէջ իւր սովորական հացօղն,
Քառէթթին՝ փոքրիկ որմնագիրն, և Կառօֆֆին՝ այն որ թղթակնիքներ կը հաւաքէ:
Մի և նոյն ժամանակ բազմութիւնն ծերը չըմպատեր էին, և պահապան զինուոր մը
և այլք՝ ասգին անգին կ'ընծանային սպառնայիւք և հարցունելով. — Ո՞վ է, ո՞վ էր:
Ի՞նչ էս, ըսէք, ո՞վ էր. — և տղայոց ձեռքերն կը գիտենին թէ արգելք ձեռմբ թաց-
ցած են: Կառօֆֆին քովէր և Կառն անգրադարձայ որ յետին աստիճանի կը գողար, և
մեռելի պէս ճերմակերես էր: — Ո՞վ է, ո՞վ էր, — կը շարունակէր աղաղակել բազ-
մութիւնը: — Այն աստե՛ն լսեցի որ Կառն կամացուկ մը Կառօֆֆին ըսաւ. —
Շուտ, գնա՛ ներկայացիր, վատութիւն է ուրիշ վրայ գգելն: — Սակայն ես մասնա-
ւոր չըրի. — պատասխանեց Կառօֆֆին, տերեկ մը պէս գողըողալով. — Փոյժ չէ՛,
պարբք ըրէ, — կրկնեց Կառն: — Սակայն ես սիրա չեմ ընէր: — Քաշալերուէ՛ ես
քեզ կ'ընկերանամ: — Եւ պահապան զինուորն և այլք՝ երթալով գեռ աւելի բար.
ձառձայն կ'աղաղակէին. — Ո՞վ է, ո՞վ էր: Ահոյցին մին աչացը մէջ մտուցեր են: Զայն
կուրապուցեր են: Զարագմոծ: — Կարծեցի՞թէ Կառօֆֆին յերկիր պիտի կործանի.
— Ե՛կ, — կարուկ կերպով ըսաւ իրեն Կառն. — ես քեզ կը պաշտպանեմ. — և
տնոր բազկացը մին բռնելով ուժով մղեց յառաջ, հիւսիսի մը պէս զայն վեր վեր-
ջընելով: Տեսաւ բազմութիւնը և իսկոյն իմացաւ, և ոմանք պատրաստ բռնեցեք վազե-
ցին: Սակայն Կառն աղաղակելով մէջտեղ անցաւ. — Տղու մը գէ՛մ տանը մարդ կու-
գաք: — Այն աստե՛ն անոնք քաշուեցան, և քաղաքական պահապան զինուոր մը Կա-

առօֆֆին ձեռքէն բռնեց, և զբազմութիւնն ճեղքելով զայն խմորեղինաց խանութ մը մտուց ուր վերաւորեալը դարմանէր էին: Տեսնելով զինքը, իսկոյն ճանչցայ զծեր պաշտօնաւորն, որ իւր եղբորորդեկովն մեր տան չորրորդ յարկը կը բնակէ: Աչացը վրայ թաշկինակաւ մը ածռով վրայ նստած էր: — Մասնաւոր չեմք: — հեծկտալով կ'ըսէր Առաօֆֆին՝ կիսամահ է դաժ յերկիւղէն, — մասնաւոր չեմք: — Երկու կամ երեք անձինք բռնութեամբ զայն խանութը մղեցին, աղաղակելով. — Ճակատդ խոնարհեցուր. Թողութիւն խնդրէ. — և զայն յերկիր ձգեցին: Սակայն իսկոյն երկու ջորաւոր բազուկներ զայն վեր կանգնեցին, և կտրուկ ձայն մ'ըսաւ. — Ոչ, պարտ. նայք: — Մեր Տեսուչն էր որ ամենայն ինչ տեսեր էր: — Որովհետեւ գալու ճերմ կայանալու սիրտ ըրաւ, — կրկնեց, — ոչ ոք իրաւունք ունի զինքն արհամարհելու: — Ամենքը լռեցին: — Փողութիւն խնդրէ, — ըսաւ Տեսուչը Առաօֆֆին: Առաօֆֆին յարտասուս մղձկեցով ծերունի ծնգացը պլլուեցաւ, և ծերը ձեռք անոր գլուխը փնտռելով, մազերն փայփայեց: Այն ասան ըսին ամենքը. — Ե՛րբ մանուկ, երբ, դարձիք 'ի տուն: — Եւ հայրս զիս բազմութենէն դուրս ձգելով, ճամբայ ըրած միջոցին ըսաւ ինծի. — Հնէրիկոս, այսպիսի գիւղաց մը մէջ սիրտ կ'ընեն պարպեղ կատարելու, երթաս յանցանքդ խոստովանիս: — Ես իրեն այդ պատասխանեցի: — Եւ ինքն ըսաւ. — Սիրտ և պատիւ ունեցող տղու մը պէս ինծի խօսք տուր թէ պիտի ընես. — Խօսք կու տամ քեզի, հայր իմ:

Վարժանիք

17, Շաբաթ

Առաօֆֆին այսօր բողբոլովն վախցած կեցեր էր, վարժապետէն մեծ յանդիմանութիւն մը լսել կարծելով, սակայն վարժապետն չէր ելցաւ. և որովհետեւ փոխանորդն ալ կը պակսէր, գաստատութեան համար Քոսով Թիֆլին եկաւ, վարժուհեաց մէջ ամենէն տարեցն, որ երկու մեծ որդիք ունի, և շատ տիկնանց կարգաւ և քրէն սորուեցուցած է, որք հիմայ իրենց որդիքն Պառէթթիին գալուցը բերելով անոնց կ'ընկերանան: Ինքն այսօր ախուր էր, վասն զի հիւանդ որդի մ'ունի: Տղաք հաշիւ թէ զինքը տեսան՝ սկսան աղմուկ հանել: Սակայն ծանր և հանդարտ ձայնիւ ըսաւ. — Յարգեցէք իմ սպիտակ մազերս. ես միայն վարժուհի մը չեմ, մայր մի եմ. — այն ասան ոչ ոք համարձակեցաւ այլ ևս խօսել, և ոչ իսկ պղնձերես Ծառնթին, որ բաւական համարեցաւ իւր ծաղրածութիւնքը ծածկաբար կատարել: Քոսովի գաւսատունը Տէլքադին զրկուեցաւ, եղբորս վարժուհին. իսկ Տէլքադիին տեղ՝ « միանշնունհի » կոչածներն, վասն զի միշտ սեւազգեստ է, տեսաւ զինչպիսի, և փորձերի ու սպիտակ երես մ'ունի, միշտ յղկեալ մազերով, պայծառաւորօրէն աչքը, և բարակ ձայն մը որ կարծես շարունակ աղօթք կը մըմալայ: Եւ չհասկցուի, կ'ըսէ մայրս, այնքան հեղ և երկնոտ է իւր անընդհատ միաձայնութեամբն, որ հաշիւ կը լսուի. չի պոռար, բնաւ չի սրտմտիր. և սակայն տղաքները այնպէս խելօք կը բռնէ որ ձայներն ինչ լսուիր. ամենէն աւելի սրկաններն գլուխ կը խոնարհեցնեն՝ բաւական է որ ձեռք միայն աղբարարէ. իւր գալուցը եկեղեցւոյ կը նմանի, այս պատճառաւ ալ զինքը միանշնունհի կը կոչեն: Սակայն կայ ուրիշ մ'ալ, որ և անոր կը հաւանիմ: առաջին ստորնագոյն գաստը վարժուհին. թիւ 3ը, այն վարդերես օրիորդն, որ այտիցը վրայ երկու փոքրիկ փստեր ունի, և գլխարկին վրայ կարմիր մեծ փետուր մը կը կրէ, և պարանոցն դեղին ապակիէ փոքրիկ խաչ մը կախած է: Միշտ զուարթ է, գաստ-

տունը գտար թէ կը պահէ, շարունակ կը ժպտի, իւր արծաթեայ ձայնին միշտ կը պոռայ, որ կարծես կ'երգէ. գաւազանիկն ստոյնն բախելով և ձեռքերն զարնելով՝ որպէս զի լաւութիւն պահել տայ. յետոյ երբ գուրակ'եղին, աղու մը պէտմէկուն միւս, սոյն հասնէ կը զազէ՝ զիրենք կարգի դնելու համար. միոյն օձիքն գուրս կը հանէ, միւսոյն կրկնոյն կը կոշկէ որ չմին, մինչև ցայտօտայն ետևնէն կ'երթայ որպէս զի չկուտարին, ծնողաց կը պապատի որ տան մէջ զտղայոյ չպատժեն, հազացողաց բլիթ. ներ կը բերէ, մտղաց իւր ձեռնամուշտակն կը շնորհէ. և շարունակ 'ի կրտսերագուշնից կը տանջուի՝ որք զինքը կը սիրեն, և իւր քողը և կրկնոցն քաշելով իրմէ համ. ըոյր կը խնդրեն. սակայն նա կը թողու որ ընեն, և ծիծաղելով զամենքը կը համբու. րէ. և ամեն օր հերարձակ և մերկապարանոց 'ի տուն կը վերագառնայ, շարաշար հեռով և յետին աստիճանի գոհութեամբ, իւր այտոյ վրայի գեղեցիկ փոսերովն և կարմրագոյն փետրաւն: Միանգամայն ծրագրութեան վարժուհի է աջկանց, և իւր յատուկ ճգամքն զմայրը և եղբայր մը կը պահէ:

Ի տան վիրաւորելոյն

18, Կիւրակ

Մերունի պաշտօնաւարին եղբորորդեակն կարմիր փետուր ունեցող վարժուհւոյն քովն է, այն ծերունւոյն՝ որոյ աչքը Կառօֆֆին ձեռն գնդակէն հարուածեցաւ, նոյն տղան այսօր հօրեղբորը քով տեսանք՝ որ զինքը որդւոյ մը պէս կը պահէ: Ես գալ շարժուան ամօթեայ պատմութիւնս գրելն աւարտելի էի, Փոլորենտացի փոքրիկ գրագիրը, զոր օրինակելու համար վարժապետն ինձ յանձնած էր. և հայրս ըսաւ ինծի. — Վերը չորրորդ յարկը երթանք, տեսնելու թէ այն պարոնին աչքը ինչպէս է: — Գրեթէ մութ սենեակ մը մտանք, ևս ծերունին յանկոյնի նստած էր, կռնակը շատ մը բարձր գրած. գլխու բարձին քով իւր կինը նստած էր, և ան կինն մը եղբորորդեակն կար որ կը զբաղէր: Մերուն աչքը կապուած էր: Զհայրս տեսնելուն վրայ շատ գոհ եղաւ, զմեզ նստեցուց և ըսաւ թէ աղէկ է, և թէ ոչ միայն աչքը չէր կորուսած, այլ նաև քիչ օրուան մէջ պիտի բժշկուէր: — Իժմադ գութիւն մ'եղաւ, — կրկնեց. — կը ցաւիմ այն խեղճ տղուն վրայ թէ ինչպէս վախ. ցած պիտի ըլլայ: — Յետոյ բժշկին վրայ խօսեցաւ թէ աչքը ինչոպէս կ'աւելանայ, գրեթէ առողջացայ: Հոս եկու: — Կառօֆֆին, չբիթած թէ ալ չի տեսներ, անկողնոյն մօտեցաւ, զսպելով արտասուքն, և ծերունին զինքը փայփայեց, սակայն ինքը չէր կրնար խօսել: — Շնորհակալ եմ. — ըսաւ ծերունին. — գնա՛ ըսէ՛ հօրդ և մօրդ որ ամենայն ինչ աղէկ վիճակի մէջ է, ալ չմտածեն: — Բայց Կառօֆֆին չէր շարժեր, կարծես թէ բան մ'ունէր ըսելիք և չէր համարձակեր: — Ի՞նչ ըսելիք ու. նիս, ի՞նչ կ'ազեւս — Ես... ոչ ինչ: — Ետ աղէկ, երթաւ բարով, կը տեսնուինք տղայ. գնա՛ գուհ հանգիստ սրտով: — Կառօֆֆին մինչև ցուրուր գնաց, սակայն հոն կանկ առաւ, և յետոյ գարձաւ գէպ յեղբորորդեակն, որ իւր ետևէն կու գար և հետաքրք.

քրաբոր զինքը կը գիտէր: Յանկարծ վերարկուէին տակէն բան մը հանեց աղուռն ձեռքը տուաւ և ըսաւ փութով. — Քեզի համար է, — և փայլակի պէս փախաւ: Տղան զայն հորեղբոր տարաւ. կը նային որ վրան գրուած է, — Ջայս քեզ կ'ընծայեմ. մէջը կը նային և զարմացման աղաղակ մը կը փրցունեն: Իւր թղթակնքաց հաւաքածուն տետրակն էր, զոր խեղճ Առօֆֆին բերեւ էր. այն հաւաքածուն՝ որոյ վրայ շարունակ կը խօսէր, որոյ վրայ այնքան յոյսեր հիմնեւ էր, և որ իրեն այնքան աշխատութեամբ եղած էր. իւր գանձն էր, խեղճ աղայ, իւր արեան կէտը՝ որ թօթեանը փոխարէն իրեն կը շնորհէր:

Փոշոնետացի փոքրիկ գրագիրն

(Ամսօրեայ պատմութիւն)

Տարրական դպրոցի չորրորդ տարւոյ ընթացքն կը կատարէր: Երկոտասանամեայ շնորհալի փոշոնետացի մ'էր, սեահեր և սպիտակեօրես, երկաթուղեաց պաշտօնաւորի մը երէց որդին, որոյ ընտանիքը բազմաթիւ ըլլալով և թոշակը քիչ՝ նեղութեամբ կ'ապրէր: Հայրը զինքը շատ կը սիրէր և իւր հետ ազնուութեամբ և ներողամտութեամբ կը վարուէր. ներողամիտ էր՝ բայց ի դպրոցի վերաբերեալ իրաց. այս բանին մէջ շատ պահանջմունք ունէր և խիստ կը կոնար, վասն զի կը ցանկար իւր որդին այն աստիճանի հասցունել, որ ընտանեաց օգնելու համար չուտով պաշտաման մը մէջ կարենայ գնել. և որպէս զի փութով յառաջադիմէ, պէտք էր քիչ ատենուան մէջ շատ աշխատիլ: Եւ թէպէտ տղան կը սորուէր, սակայն հայրը շարունակ զինքը կը յորդորէր որ սորուի: Հօրը տարիքն արդէն յառաջացած էր, և չարաչար աշխատութիւնն՝ յառաջ քան զժամանակ զինքն ծերացուցեր էր: Եւ բաց ի իւր պաշտաման վերաբերեալ ունեցած շատ մը յաշխատութեանց, ընտանեաց պիտոյքն աւելի ևս հոգալու համար, ասկից անկից ընդօրինակութեանց արտաքոյ կարգի աշխատութիւններ ալ գեւ կը գտնար, և զիշերուան մեծ մասը գրասեղանին առջև կ'անցունէր: Վերջերս տպարանէ մը, որ բաշխուելու համար օրագիրք և գրեանք կը հրատարակէր, ծրարոյ վրայ բաժանորդաց անունն և հասցեն գրելու պարտաւորութիւնն առած էր. և այն թղթեայ երիզներուն ամէն հինգ հարիւրին, որոց վրայ խոշոր և կանոնաւոր գրերով պիտի գրէր, երեք ֆրանք կը վաստկէր: Սակայն այս աշխատութիւնս զինքը կը յոգնեցնէր, և միշտ սեղանի միջոց կը գտնուէր իւր ընտանեաց. — Աչքերս կ'երթան, — կ'ըսէր, — գիշերուան այս աշխատութիւնը զիս կը փնայնէ: — Որ մը որդին ըսաւ իրեն. — Հայր, քու տեղդ զիս աշխատցուր. գու գիտես որ ես ճիշտ՝ յար և նման գրածիդ կը գրեմ: — Սակայն հայրը իրեն պատասխանեց. — Աչ, որդեակ, պէտք է որ դու սորուիս. քու դպրոցդ ծրարներէս շատ աւելի կարեւոր է, և ասոր վրայօր տուիչ անգամ մի խօսիր:

Կ'իտէր որ այդպիսի իրաց մէջ զհայրը ստիպեն աւելորդ է, այն պատճառաւ ալ չպնդեց: Սակայն ահա ըրածն: Տեղեակ էր որ ճիշտ կէս գիշերուն հայրը գրութիւնը կը մզէր և աշխատութեան սեննակէն ելլելով պառկելու սեննակէն կ'երթար: Քանի մ'անգամ լսած էր. ճճանակին երկոտասան հարուածներէն վերջ, լսած էր խիղոյն շարժած աթոռոյն ձայնը և հօրը յուշիկ քայտածն: Կ'իշեր մը սպասեց որ յանկողին երթայ, և ինքը կամաց կամաց հագուեցաւ, խորխափելով սեննակը գնաց, քարիւղէ կանթեղն վառեց,

գրելու տեղը նստաւ, ուր սպիտակ ծրարոց գէղ մը և հասցէներուն ցանկը կար, և սկսաւ գրել՝ ճիշտ իւր հօրը գրութեանն նմանեցնելով, իւր յօժարութեամբ կը գրէր, գոհ, սակաւ ինչ երկրպագու, և ծրարք կը զիջուէին. իսկ ինքն երբեմն գրիչը կը ձգէր՝ ձեռքերն շփելու համար, և յետոյ աւելի ևս տրագութեամբ կը սկսէր, երկարելով ականջն, և կը ժպտէր. Հարիւր վաթսուն հատ գրեց. ֆրանք մը: Այն ատեն կեցաւ, գրիչն առած տեղը դրաւ, ճրագը մտնեց, և ոտից ծայրին յանկոյին վերագարձաւ:

Հոյն կէսօրը հայրը զուարթութեամբ սեղան նստաւ. ամենեւին բան մը չէր անդրադարձած: Այն աշխատութիւնը ինքն նիւթական կերպով կը կատարէր, ժամով զայն չափելով և ուրիշ բան մտածելով, և զրաձ ծրարն երկրորդ օրը կը համրէր: Զուարթութեամբ սեղան նստաւ, և մէկ ձեռքն որդւոյն ուսոյրը զարնելով, — Ահ, Յուլիս, — ըսաւ, — ի՜նչ կը կարծես. զեռ հայրդ աղէկ աշխատաւոր մ'է: Երէկ երեկոյեան երկու ժամուան մէջ տուրական աշխատութիւնէս երրորդ մաս մը աւելի կատարեցի: Դեռ ձեռքս երազայարձ է, և աչքերս զեռ իրենց պաշտօնը կը կտատարեն: — Իսկ Յուլիոս գոհ, լռիկ, ինքն իրեն կ'ըսէր. «Խեղճ հայր, բայց ի՜ր շահէն, միանգամայն այս միջոցարութիւնն քեզ կը պատճառեմ, որ կը կարծես թէ դարձեալ երիտասարդացած ըլլաւ: Խիստ աղէկ, զօրացիր»:

Քաջալերեալ ի՜ր րարի յաջողութենէ գործոյն, յետագայ գիշերը, տասուներկու զարնելէ յետոյ, ելաւ նորէն և սկսաւ աշխատիլ: Իսկ հայրը ամենեւին բան մը չէր իմանար: Միանգամ և եթ ընթրեաց միջոց աղաղակեց. — Անտովոր բան է, թի՛ առտենէ ի՜ վեր այս տան մէջ սրջափ քարիւղ կը սպառուի: — Յուլիոս ցնցուեցաւ, սակայն խօսքը հոն մնաց. և գիշերային աշխատութիւնը շարունակուեցաւ:

Միայն թէ ամեն գիշեր այսպէս քունը կտրելով, Յուլիոս բաւական չէր հանգչէր. առաւօտեան յոգնած կ'ըլլէր, և երեկոյեան զպրօցի համար աշխատելով, աչքերն բաց պահելու դժուարութիւն կը կրէր: Կիչեր մը, — իւր կենաց մէջ առաջին անգամ, — տետրակին վրայ թմրած ինկաւ. — Զօրացիր, զօրացիր. — աղաղակեց հայրը, ձեռքերը զարնելով, — յաշխատութիւն: Տղան ցնցուեցաւ և սկսաւ աշխատիլ: Սակայն երկրորդ գիշերը և յետագայ օրերն մի և նոյնը պատահեցաւ, և չարագոյն ևս. զրբերու վրայ կը քնանար, սովորականէ ուշ կ'ելլար, դասը յոգնածութեամբ կը տրուէր, կտրծես սորուիլու յօժարութիւնն կորուսեր էր: Հայրը սկսաւ ցինքը զիտել, յետոյ մտածութեանց մէջ ընկզմիլ, և հուսկ ուրեմն յանդիմանել: Այսպիսի բան մը բնաւ հարկ չէր եղած ընել. — Յուլիոս, — ըսաւ իրեն առաւօտ մը, — եւրո աչքէս, դու այլ ևս այն չես ինչ որ էիր երբեմն: Այս չեղաւ. տեն, ընտանեացս բոլոր յոյսերն քու վրայ են, հասկցար: — Այս յանդիմանութեան վրայ, որ ստուգիւ առաջին էր որ այսքան խստութեամբ կ'ընդունէր, տղան խռովեցաւ, և «այո», — ըսաւ ինքն իրեն — ստոյգ է. այսպէս առաջ չեմքոյրի, պէտք է որ խարէութիւնն վերջ ունենայ»: Սակայն նոյն իրիկուն կերակրոյ միջոց, հայրը մեծու ուրախութեամբ սկսաւ ըսել. — Կիտէք որ այս ամիս ծրարներ չի՛նելով՝ նախընթաց ամեն երեսուն երկու ֆրանք աւելի չահեցայ. — և զայս ըսելով, ստոյին տակէն թղթի մը մէջ ծրարուած անուշեղէնք հանեց, զորս գնիւր էր իւր արտաքոյ կարգի շահն որդւոյն հետ տօնախմբելու համար, և զոր ամենքն ծափահարութեամբ ընդունեցան: Այն ատեն Յուլիոս ոգի առաւ, և իւր սրտէն ըսաւ. «Ահ, խեղճ հայր, ես զքեզ խաբելի պիտի չզգարիմ: Եւ ի՜ր մեծ ճգամիք օրն որդւոյն սորուելու համար պիտի աշխատիմ. սակայն գիշե-

րային աշխատութիւնս պիտի շարունակեմ՝ քեզի և միւս ամենուն համար » : Եւ հայրը կրկնեց. — Երեսուն երկու Փրանք աւելի՛ Գոհ եմ... Սակայն նա՛ միայն է, — և զՅուլիոս ցցուց, — որ ինձ վիշտ կը պատճառէ : — Եւ Յուլիոս կլլելով երկու կաթիլ արտասուքն որք դուրս պիտի գային, լուս-թեամբ յանդիմանութիւնն ընդունեցաւ. բայց միանգամայն սրտէն մեծ քաղցրութիւն մը զգաց :

Ինտութիւմը աշխատութիւնն յառաջ վարեց : Սակայն աշխատութիւն աշխատութեան վրայ դիզուելով, հետզհետէ կը դժուարանար և չէր կրնար դիմանալ : Երկու ամիս եղեր էր : Հայրը շարունակ կը յանդիմանէր զորդին և միշտ զայրագնեալ աչք իրեն կը նայէր : Գնաց օր մը վարժապետէն տն-դեկութիւն խնդրելու, և վարժապետն ըսաւ. — Այո, կ'ընէ, կ'ընէ, վասն զի խելք ունի : Սակայն ալ առաջուան եռանդն չունի : Կը բնանայ, կը յո-րանջէ, ցրուած է : Համառօտ շարադրութիւններ կ'ընէ, երազութեամբ գրուած, անպիտան գրերով : Ո՛հ, շատ աւելի և շատ աւելի կրնայ ընել, —

Նոյն երկու յոյեան հայրը զողան առանձին կանչեց, և շատ ծանր խօսքեր ըսաւ, գորս բնաւ ուրիշ անգամ տղան չէր լսած : — Յուլիոս, կը տեսնես դու որ ես կաշխատիմ, կեանքս ընտանեացս համար կը մաշեցնեմ : Գու խօս-քիս մտիկ չես ընել : Սիրտ չունիս իմ վրաս, ոչ եղբարցդ ոչ, մօրդ վրայ : — Ո՛հ ո՛չ, հայր, զայն մի՛ ըսել, — աղաղակեց տղան յարտասուս մղձկնելով, և բացաւ բերանն՝ որպէս զի ամենայն ինչ խոստովանի : Սակայն հայրն ընդ-հատեց՝ ըսելով. — Գիտես դու ընտանեաց վիճակի. գիտես թէ պէտք է որ ամենքը անոր բարիքն ուզեն և անձնանուէրք ըլլան : Կը տեսնես որ ես ինքն պարտաւորեալ եմ կրկնապատկելու աշխատութիւնս : Այս ամիս կը յուսայի հարիւր Փրանքը ձրիաբաշխ պարգև մ'ընդունիլ երկաթուղեաց համար, մինչեւեւ այս առաւօտ իմացայ թէ պիտի չառնու՛մ ինչ : Ձայս լսելով Յու-լիոս իսկոյն ետ կեցաւ խոստովանութենէն՝ զոր բերնէն պիտի փախցունէր, և ըսաւ ինքն իրեն հաստատապէս. — Ո՛չ հայր, ես քեզ բան մը պիտի չը-սեմ. պիտի պահեմ գաղտնիքս որպէս զի կարենամ քեզի համար աշխատիլ : քեզի պատճառած ցաւոյս տեղ՝ ուրիշ կերպով պիտի փոխարինեմ. գարոցի մէջ պիտի սորուիմ միշտ ըստ բաւականի՝ որպէս զի կարենամ յառաջադի-մել. այս միայն կարևոր է որ կեանքդ երկարելու քեզ օգնեմ և քու աշխա-տութիւնդ թեթևցունեմ, որ զքեզ կը սպառէ :

Այսպէս իւր աշխատութիւնն շարունակեց, և անցան դեռ երկու ամիսք զիշերային աշխատութեամբ և օրուան մէջ յետին աստիճանի յոգնածու-թեամբ յուսահատ ճգամք որդւոյն կողմանէ, և գառն յանդիմանութեամբք հօրն : Սակայն գէշն այն էր, որ երթալով հայրը կ'օժանար յորդւոյն, հետն ամենաբիշ կը խօսէր, իբրև վատթար տղայ մը՝ ունկից ալ ամենեւին բուն մը չէր կրնար յուսացուել, և զրեթէ կը փախչէր որ զայն չտեսնէ : Յուլիոս կը տեսնէր այս ամեն բաներս և կը վշտանար, և երբ հայրը զթիկունս կը դար-ձունէր՝ գաղտ համոյր մը իրեն կու տար, երկարելով երեսն՝ բարեզուիթ գորովոյ և տխրութեան զգացմամբ. և ընդ մէջ ցաւոց և աշխատութեանց՝ կը նիշարնար և կը գունատէր, և երթալով աւելի ևս կը բռնադատուէր իւր ուսմանցն զանցառու գտնուելու : Քաջ գիտէր թէ օր մը պիտի ստիպուէր թուղուլ զայն, և կ'ըսէր ամէն իրիկուն. — Այս զիշեր ալ չեմ ելլար. — սա-կայն տասնուերկու զարեւելու, 'ի վայրկեանի յօրում պէտք է որ արութեամբ իւր առաջապրութիւնն հաստատել, խայթ մը կը զգար, կը կարծէր թէ յան-կողին մնալով պարտքէ մը կը պակսի, հօրմէն և յընտանեաց Փրանք մը կը գողնայ : Եւ կ'ելլէր, մտածելով որ թերեւ զիշեր մը հայրը կ'արթննայ և

գինքը կը բռնէ, և կամ գիպուածով կրկին անգամ ծրարքն կը համրէ և խաբէութիւնը կ'իմանայ. այն ատեն ամենայն ինչ բնական ոտքով պիտի լմննար, առանց իւր կամացը գործունէութեան չոր և սիրտ չէր ընէր յայտնելու: Եւ այսպէս կը շարունակէր:

Սակայն գիշերը մը կերակոյտ միջոց հայրը խօսք մ'ըսաւ, որ տղուն համար որդաղական բան մ'եղաւ: Մայրը որդւոյն նայեցաւ և կարծելով թէ սովորականէ աւելի տառապած և տոգոյն է, ըսաւ. — Յուլիոս, հիւանդ ես գու: — Յետոյ կաթոգին հօրը դառնալով. — Յուլիոս հիւանդ է: Տես, ինչպէս գունատեր է: Յուլիոսդ իմ ինչ կը զգաս: — Հայրը վեր 'ի վերանց մը նայեցաւ և ըսաւ. — Գէշ խղճմտանքն առողջութիւնն ալ կ'աւրէ: Փութաւն ան աշակերտ մը և սիրտ ունեցող որդի մ'եղած ատեն այսպէս չէր: — Բայց նա հիւանդ է. — աղաղակեց մայրը, — Ա՛լ փոյթս չէ. — պատասխանեց հայրը: Այս խօսքս սրոյ հարուած մ'եղաւ խեղճ տղուն սրտին: Ո՛հ, իրեն համար ալ փոյթը չէր. հօրը՝ որ երբեմն որդւոյն հազարը միայն խելով կը գողար, Ուրիմն ալ գինքը չէր սիրէր, ուրեմն ալ տարակոյտ չկար, ինքը հօրը սրտին մէջ մտած էր... Ո՛հ, ո՛չ հայր իմ, — ըսաւ տղան ինքն իրեն, սեղմեալ սրտիւ 'ի տառապանաց, — ճշմարտիւ լմնցաւ արդ, ես առանց քո սիրոյդ չեմ կարող ապրիլ: Գայն դարձեալ ամբողջապէս կ'ուզեմ, ամենայն ինչ պիտի ըսեմ՝ քեզի, և ոչ քեզ պիտի չխաբեմ, առաջուն ակն պիտի սորո՛ւիմ: Թող ինչ որ կ'ուզէ ըլլայ, միայն թէ դու դարձեալ իմ բարիքս ուզես, խեղճ հայր իմ: Ո՛հ, ալ այս անգամ ամենայն կերպով առաջագործութեանս վրայ վստահ եմ:

Սակայն նոյն գիշերը դարձեալ ելաւ, բռնագատեալ աւելի 'ի սովորութեանէ քան յայժմ. և ելլալէն վերջ ուզեց երթալ ողջունել, տեսնել վերստին քանի մի վայրկեան իբրեւ յետին նուագ, այն գիշերային հունգստեան մէջ նոյն սկսնակին ուր այնքան գաղտ աշխատած էր լի գոգութեամբ և գորովով սրտի: Եւ երբ վառեալ լուսով գրասեղանին առջև հասաւ, և տեսաւ այն սպիտակ ծրարներն որոց վրայ ալ պիտի չգրէր քաղաքաց և անձանց առնուանք, դուրս ալ հատուած գիտէր, տխրեցաւ մեծապէս, և ուժգին կերպով վերստին գրիչն ձեռքն առաւ, որպէս զի դարձեալ սկսի իւր սովորական աշխատութիւնն: Բայց ձեռքը կարկառած միջոց գրքի մը զարնուեցաւ, և գիրքն ինկաւ: Արիւնը զլուխը զարկաւ: Լիթէ հայրը արթննար: Յիշատի գէշ գործ մ'ըրած ատեն վրայ պիտի չհասնէր. ինքն իսկ ալ որոշած էր ամենայն ինչ իրեն պատմել և սակայն... 'ի մթութեան իւր մերձենալը լսելն, — նոյն ժամուն այն լռութեան մէջ բռնուիլը, — մայրը որ արթնցած և վախցած կրնար ըլլալ, — և առաջին մտածութիւնն՝ որ հայրը իւր առջև թերեւ պզտիկ ինկած պիտի համարուէր՝ ամենայն ինչ իմանալով... այս ամենայն գրեթէ գիշերը մը վախցնէին: Երկնցուց ականջը՝ զշունչն բռնելով... Չլսեց թնդիւն մը: Ո՛ւշ դրաւ ուսոյց բով գտնուող վաճկանաց. և ոչ ինչ, հունն ամբողջ կը ննջէր: Հայրը չէր լսած: Հանգարտեցաւ. սկսաւ գրիլ, և ծրարը ծրարոց վրայ կը զիգուէին: Լսեց պահապան գինուորաց ընդհատեալ քաղաւածք՝ վարի անապատ ճամբուն մէջ. յետոյ կառաց շայիւն մը՝ որ և յանկարծ դադարեցաւ. յետոյ, քիչ ատենէն, շարք մը կառաց շառաչիւնն որք դանդաղութեամբ կ'անցնէին. և ապա խորին լռութիւն մը որ երբեմն երբեմն հեռաւոր շան մը հաղկէն կ'ընդհատէր: Եւ կը գրէր, կը գրէր, մինչդեռ հայրը իւր ետեւ կիցած էր. գրքին իյուլու ձայնէն ելած՝ յարմար ժամուն կը սպասէր. կառաց շառաչիւնն իւր ոտից ձայնը և գրանց փայլանայ ճանչիւնն արգիլէր էին. և հոն էր, — իւր սպիտակ գլխով՝ Յուլիոսի սեւաւ գլխակին վը-

րայ, — և տեսեր էր գրչին ծրարոց վրայէն արագութեամբ ընթանալն, — և վայրկեանի մը մէջ ամենայն ինչ մականորերէր էր, ամենայն ինչ յիշեր էր, ամենայն ինչ հասկցեր էր և յուսաՀատ զղջում մը, յետին աստիճանի գորով մը սիրար կակղացուցեր էր, որ և դիմքն Հոն սեւեռեալ Հեղձեալ՝ իւր որդւոյն ետեւը բռնած էր: Յանկարծ սուր ձայնով մը աղաղակեց Յուլիոս, — երկու ցնցեալ բազուկք զլուխը պնդապէս սեղմած էին: Ո՛վ Հայր, Հայր, ներէ՛ ինծի, ներէ՛ ինծի, — աղաղակեց լացէն՝ ճանշնայով զՀայրն: — Ի՞նչ ներէ ինծի, — պատասխանեց Հայրը, Հե՜նկտայով և Համրուրիք զճակատն ծածկելով, — ամենայն ինչ հասկցայ, ամեն բան գիտեմ, ես եմ, ես եմ որ քեզմէ թողութիւն կը խնդրեմ, սուրբ արարածդ իմ: Եկու, եկու ինծի Հետ: — Ի՛նչ միշտ զայն, կամ մանաւանդ առաւ՝ և արթնցած մօրը անկողին տարաւ, և անոր բազկացր մէջ ձգելով ըսաւ. — Համբուրէ այս Հրեշտակ զաւակն որ երեք ամսէ՛ ՚ի վեր չի քնանար և ինծի Համբուր կ'աշխատի, և ես ստոր սիրտը կը վշտացնեմ, ասոր՝ որ մեր Հացը կը վատար: — Մայրը ընդգրկեց զողակն և լանջացը վրայ պնդեց, առանց կարենալու խօսքն ամփոփել: Եետոյ ըսաւ. — Քնացիր փութով որդեակդ իմ, քնացիր, Հանգչէ՛: Յանկողին տար զասիկայ: — Հայրը զայն բազկացր մէջ առաւ, տարաւ սննեակը, դրաւ զայն յանկողնի, Հեալով միշտ և փափայելով, և բարձերն և ծածկոցքն յարգարեց: — ԾնորՀակաւ եմ Հայր, — կը կրկնէր միշտ որդին, — շնորՀակաւ եմ, բայց արդ գնա՛ և դու յանկողին: Հանգիստ եմ ես, գնա՛ դու Հայր յանկողին: — Սակայն Հայրը կ'ուզէր իւր որդին քնացած տեսնել անկողնոյն քով նստած, բռնեց ձեռքէն և ըսաւ. — Դնի՛մ, ննջեա՛ որդեակդ իմ: — Իսկ Յուլիոս տկարացեալ՝ քնացաւ Հոսկ ուրեմն, և երկար յոյժ թընացաւ, յետ այնքան ամսոց՝ առաջին անգամ Հանգիստ քուն մ'ըլլալով, զուարթացեալ խնտում երագօք. և երբ աչքերն բացաւ, տեսաւ նախ որ արեւը երկար առեւնէ՛ ՚ի վրայ կը փայլիէր, և տեսաւ ապա իւր լանջացը քով, անկողնիկին եզբոյցը յենած, Հօրը սպիտակ գլուխն՝ որ գիշերը այնպէս անցուցեր էր, և գեւ կը ննջէր՝ ճակատը իրեն սրտին զմիացը դրած:

Կամք

28, Զորեքշաբաթի

Իմ գասին մէջ Սգառտին կայ որ փոքրիկ փլորենտացոյն ըրածն կրնայ ընէլ: Այս առաւօտ գպրոցին մէջ կրկին գէպք հանգիպեցան. ԿառօՖֆի՝ ուրախութենէն խենթեցած էր, վասն զի իւր տետրին մէջ Կուսութեամբայի հասարակապետութեան երեք թղթակնիքներ ալ յաւելլով՝ որ ինքն երեք ամսէ՛ ՚ի վեր կը փնտռէր, զայն վերստին իրեն դարձուցին: Իսկ Սգառտի երկրորդ միտալն առաւ: Սգառտի գպրոցին մէջ Տեւոստիէն վերջ առաջինն է: Ամենքն զամացած մնացին: Հոկտեմբեր ամսոյն մէջ ո՞վ կը մականբերէր: Երբ Հայրը զինքն այն կանաչ կրկնոցին մէջ պատատուած դպրոց բերաւ, և ամենուն առջև վարժապետին ըսաւ. — Պէտք է շատ համբերութիւն ունենան, վասն զի ըմբռնողութիւնն շատ սկար է: — Ի սկզբան ամենքը փայտէ գլուխ կը կրկնէին: Սակայն ինքն ըսաւ. — Կամ կը ճաթեցնեմ կամ կը յաջողիմ, — և սկսաւ մահու չափ աշխատել, ցորեկ, գիշեր, ՚ի տան, ՚ի գպրատան, ՚ի չորհագնացութեան, սեղմաւ առամամբը և փակեալ բաւմբը, եզան մը պէս համբերատարութեամբ, ջուրոյ մը պէս յամառութեամբ, և այսպէս, բռնագատելով ինքզինքն, անփոյթ կենալով երգոց ձայնին և աքացելով նեղաց, այն մեծ գլուխն ուրիշներէ առաջ անցաւ: Թուարանութենէն բան մը չէր հասկնար, շարագրութիւնքն սխալներով կը ընուր, պարբերու-

Թիւն մը միտքը չէր կրնար պահել, մինչքեւ հիմա՛կ առաջարկութիւնք կը լուծէ: ան-
սխալ կը գրէ, գտե՛րն ջուրի պէս կը պատասխանէ: Եւ իւր երկաթեայ կամքն՝ կաշ
մուծնէն կը մակարեւորուի: անհեթեթ կերպարանք մը, քառակուսի գլուխ և առանց
վզի, կարճ և ստուար մատամբ և անհարթ ձայնիւ: մինչև իսկ օրագրի կտորնեղէն և
Թատերաց Ծանուցումներէն կը սորուի, և ամեն անգամ որ տասը գրամ ունենայ
գիրք մը կը գնէ. արդէն իսկ իւր քով փոքրիկ գրատուն մը ձևացուցած է, և իւր
զուարթութեան վայրկենին մէջ փախուց բերնէն, Թէ զիս իւր տունը պիտի տանի, որ
պէս զի զայն ինծի ցուցնէ: Մէկու մը հետ չխօսիր, մէկու մը հետ չխաղար, միշտ
գրասեղանին առջին է՝ գոց ձեռքերն ճակատը գրած, կոթաղի մը պէս անշարժ՝ վար.
Ժապետին ուշ գնելու համար: Ո՛րչափ աշխատած պիտի ըլլայ, խեղճ Սգառափ: Վար.
Ժապետն իրեն ըստ այս առաւօտ, Թէ և անհամբեր և ծաղոյտ էր, երբ միտան
առաւ: — Կէցցես Սգառափ, մի որ կը յարասե՛ն՝ կը յաղթէ: — Սակայն ինքն ա-
մենեկն չփրացաւ, չժպտեցաւ, և հագին գրասեղանին առջին հասաւ իւր միտալովն,
երկու գոց ձեռքերն ճակատը գրած, և առջինէն աւելի անշարժ և անկից աւելի
ուշագիւր կեցաւ: Բայց ամենէն զուարճալին դրան առջին էր, ուր հայրը եկեր իրեն
կը սպասէր, — երակահատ մը, — տղուն պէս յոյր և անհեթեթ, անհագին երես մը
և խոշոր ձայն մը: Ինքն այն միտալը չէր յուսար, և չէր ալ ուղեր մեր խօսքին հաւա-
տալ: հարկ եղաւ որ վարժապետը զինքն համոզնէ, և այն ատեն սկսաւ արտօժով մը
խնտալ, և մի ձեռքն որդւոյն ծոծրակին զարնելով ըստ բարձրածայն: — Կէցցես,
հապա, սիրեցէալ գգումք իմ, երթ: — և ապա՛մ՝ ծիծաղելով որդւոյն կը նայէր:
Եւ չորս կողմը տղաք կը ծիծաղէին՝ բաց 'ի Սգառափէ: իսկ նա գլխուն մէջ երկրորդ
առաւօտեան դասն է՝ որոշար:

Երախտագիտութիւն

31, Շաբաթ

Ո՛րչափով եւ որ քու դասընկերդ Սդատիկն իւր վարժապետին վրայ բնա չի
տրտնելար: — Վարժապետն մաղձոտ էր, անհամբեր էր. — դա այս խօսքս
զայրացած սրտով կը գտրցես: Մտածէ քիչ մը քե բանի՝ անհամբերութեան գոր-
ծիւր կ'ընես դու, և ընդ ո՛ւմ. հօրդ և մօրդ, ատ որս յրած անհամբերութիւնդ՝ եղես
մէ: Իրաւամբ է վարժապետիդ երբեմն անհամբեր գտնուիլն: Մտածէ որ այնքան
տարիներէ 'ի վեր տղայոց համար կ'աշխատի, և երբ ունեցաւ ևս շատ մը սիրայիր
և ազնիւ աշակերտներ, ունեցաւ ևս անբիւ ապերախտներ, որք զեղծան իւր քա-
րտրեւմբն և աշխատութեանց ապերախտ գտնուցան. և քե անհասարակ գրեթե
անկեղծիդ իրեն անշի դատնութիւն կը պատահէր՝ քան քե մխիթարութիւն: Մի-
տածէ որ երկրիս վրայ ամենեւ անշի ստոր մարդն իսկ, որ իւր տեղ գտնուէր, եր-
բեմն կ'իրք պիտի կոչար: Եւ դարձեալ, զիտնաս քե բանի՝ քանի անգամ վարժա-
պետն հիւանդ ըլլալով՝ հանդերձ դասատուութեան կ'երթայ, վասն զի ըստ քառակու-
սի ծանր հիւանդութիւն մը յունենար, որով կարենայ զանց ընել դասատուութիւնն.
և երբ միջոց անհամբեր կը գտնուի, վասն զի կ'իրէ, և իրեն համար մեծ ցու-
մէ տեսնուէր՝ որ դոք զայն չէր անդրադատար կամ անով կը զեղծանէր: Ետրգէ,
սիրէ քու վարժապետդ որչափ: Սիրէ զայն, վասն զի հայրդ զայն կը սիրէ և կը
յարգէ: վասն զի իւր կեանքն այնքան տղայոց քարոյն համար կը զոհէ՝ որք
զինքը պիտի մոռնան. սիրէ զայն, վասն զի կը շանայ և կը յուսատիւ քու
միտքդ և զնոյրիդ կը կրթէ. վասն զի օր մը երբ մարդ ըլլաս, և ալ մեք այս աշ-
խարհիս վրայ լցանուիք, ոչ ես և ոչ ես, իւր պատկերն յաճախ իմինիս հետ 'ի

միասին մտացող ստրկ պիտի ներկայանայ, և տես, այն ատեն պիտի յիշես ինք
բարեկիրք կերպարանացն քանի մը ցատոց և յոգնածութեան բազատութիւնքն,
որոց արդ ոչ չես դնել, և պիտի ցաւիս անոնց վրայ՝ նստ. հրետուն տարի անցնելէ
յետոյ . և պիտի ամբ, նստ, պիտի տիրիս յսիրելոց՝ և իրեն հետ գէշ վարտելոց վրայ :
Սիրէ՛ քոս վարժապետոյ, վասն զի այն յիսուն հազար տարրական ուսուցչաց և նծ
խմբէն է, որք թուր խոսալոյ մէջ ցրտած են, և որոնք իբրեւ մտաւորական հարք
են միլիոնատոյ տղայոց՝ որք կ'աճին քեզի հետ 'ի միասին, աշխատաւորք՝ որոց
յարգր բաւ արժանեայն չէ ձանչցուած և չէ վարձատրուած, որոնք մեր հայրե-
նեաց՝ ներկայէն ընտիր ժողովուրդ մը կը պատրաստեն : Ես գոհ չեմ քոս տա իս
ունեցած սիրոյդ՝ երէ յունենաս նոյն սերն միանգամայն այն ամենուն՝ որ քեզ բա-
րիք կ'ընեն, յորս քոս վարժապետոյ՝ յետ ծնողացը առաջինն է : Սիրէ՛ զայն՝ իբր իմ
մէկ եղբայրս սիրէիր . սիրէ՛ զայն երբ զքեզ կը փայփայէ և երբ զքեզ կը յանդիմա-
նէ, երբ արդար է և երբ քեզ պնդէս կ'երկի թէ անիրաւ է, սիրէ՛ զայն՝ երբ
զուարթ և քաղցրաբարոյ է, և անշիկ եւ սիրէ՛ զայն երբ տխուր տեսնես : Սիրէ՛
զայն՝ միշտ յարգանքով արտասանէ այս անունս — վարժապետ — որ յետ հօր՝ ա-
մենէն ազնուականն է, ամենէն անշիկ քաղցր անունն՝ որ մարդ մը միտոյն կարե-
նայ տայ :

Շարունակելի

ՀԱՅՐ ՔՈ

Ա. Ռ. Ա. Կ. Ք ԿԱՂԱՄԱՆ ԵՒ ԽՆՁՈՐԵՆԻ

Կազմաւոր բարձրագիտակ՝
արեւն գլխին շերտակ զըտակ,
Հովեւուն հետ խաղալով
Եւ շարունակ օտաւախելով
Կարձուց աչքին վերէն 'ի վայր՝
Խոժոռ գիւմը ամբարտաւան,
Ճիւղ իւր արմին մօտն 'ի խոնարհ
Տեսաւ խնձորենի մի միայն :
— « Ի՞նչ կանես դու չուքես ներքե այ կոծիմ,
« Տատանելով գետնին երես զերդ մի բիծ,
« Եթէ վերադ ինչոյ մին իմ ոտերեւուն,
« Պըրծաւ գընաց խնձորենին, վայր զգլխուն...
« Իսկ իմ՝ նոյն՝ ճակատուր վեհ փռաւոր
« Չոր կը քօղէ նուր ամպերուն քօղ բոսոր,
« Կախ արշալոյսն ինչ կը մտղծէ « բարի լուս :
« Ապա արեւն ոսկեղօծէ թաղ զըլխուն :
« Գիւղերին ցօղ յիս կը թափի մարգարիտ,
« Բարակ ջրամբ կը զգզուէ դիւ 'ի համբոյր :
« Եւ բնութեան իբրեւ ծնունդ շըլմարիտ
« Կը վայելեմ ծաղկանց ըզխունի քաղցրաբարդ :
« Իսկ դու միժած խեղճուկ բոյս
« Կ'ապրիս արկար և անդոյս :
« Ո՛վէ ըզքեզ տեսնողը,
« Կարծես՝ միայն սե հօղը... »
Խնձորենին ոտերեւ կախ՝
Ասաց . « Տէր իմ կալամախ,

« Ի՞նչ որ կ'տեսն շըլմարիտ է՝ խօզը չունիմ,
« Ես քո առջև բոյս մ'անըջան եմ չընչին,
« Երկրէ երկինք բարձրացեր է քո ճակատ
« Դու բնութեան այս սրբին հարգաւոր
« Որ՝ նորամէն անթիւ բարիք կը ստանաս
« Ասա ինձի փոխարէնը Բ՛նչ կուտաս,
« Միայն անշուշտ օտա տերեւ,
« Որ խափանէ լոյս արեւ...
« Իսկ ես սրբալի ցած աւ լինիմ և խոնարհ
« Ըստ իմ կարեաց պըտուղ բերեմ օգտակար :
« Այլ դու թեպէտ լուս բարձր ես և խաղը
« Ափսոս որ չես տար ոչ փրտած մի խնձոր :
Մինչդեռ այսպէս խնձորենին կը խօսեր,
Տեսնաւ երկու փայտաւոր
Ալէն ձախէն՝ կաղամախին բունն 'ի վեր
Չարկին կաջին անհամար,
Կես ժամէն վերջ ծառն ճլղաբարտ ամպահերձ
Տարածուել էր խնձորենոյն բունին մերձ :

Այս ծառիս պէս ամէն մարդ
Որչափ փառք բարձրանայ
Որչափ ոսկի և արծաթ
Գիւղէ ժողով ճոխանայ,
Եթէ լոյսոյ պըտուղ բարձր
Ժամանակին կաջին տակ,
Կը ջարգուի ու կ'ապրի,
Դառնայ մօխի անխելատակ... »

ԱՌԱՔՆԸ ԱՆՏՈՆԵԱՆ ՆԱԽԱՆԻՆԵԱՆ